

beyr ve İkrime'den naklettiği iki ayrı rivayete bakıldığında, bunlardan ilkinde göre Saîd b. Cübeyr çevresindekileri İkrime'den aldıkları bazı hadisler sebebiyle eleştirmiş, kendisinin yanında bunları rivayet edemeyeceğini söylemiş, o sırada aynı meclise gelen İkrime'nin söz konusu hadisleri orada da rivayet etmesine rağmen Saîd b. Cübeyr dahil hiç kimse ona itiraz etme cesaretini gösterememiştir. Diğer rivayette ise aleyhinde konuşanlar için İkrime'nin, "Bunlar arkamdan konuşup beni yalanlamaya kalkarlar, yüzüme karşı yalanlasalar ya!" dediği belirtilmektedir (İbn Sa'd, V, 288). Esasen cerh ve ta'dîl ilminde akranın birbiri aleyhindeki sözlerinin dikkate alınmadığı bilinmektedir. G. H. A. Juynboll'un hadis otoritelerinin İkrime'ye güvenmedikleri, fakat rivayetlerini kullandıkları şeklindeki beyanına ise (*Muslim Tradition*, s. 56) bir anlam vermek güçtür. Zira İmam Mâlik istisna edilecek olursa onu genelde bütün hadis müellifleri sika olarak kabul etmiş, *Kütüb-i Sitte* musannifleri başta olmak üzere rivayetlerine eserlerinde yer vermiştir; sadece Buhârî *el-Câmi'u's-şâhih*'inde İkrime'nin 139 rivayetini nakletmiştir.

İkrime'nin Hâricîliğe nisbetine dair farklı iddialar ileri sürülmüştür. Ali b. Medî-nî'nin onu Hâricîliğin Harûriyye fırkasına, Atâ b. Ebû Rebâh ve Ahmed b. Hanbel'in İbâziyye'ye nisbet ettiği, ayrıca Beyhesiyye ve Süfuriyye'ye nisbet edildiği söylenmiştir. Ancak bir kişinin bir mezhebin birçok koluna aynı zamanda mensup olduğunu kabul etmek güçtür. Emevî yönetimin baskılarına karşı İkrime'nin Hâricî çevrelerle olan siyasî ilişkilerinin bu tür iddialara yol açtığı anlaşılmaktadır. Onun bu ilişkileri, itikadî yönden Hâricîler'in görüşlerini benimsediği anlamına gelmemektedir. Nitekim siyasî ihtilâfların çözümü ve ara buluculuk amacıyla Necde b. Âmir ile görüşmek isteyen Muhammed b. Cübeyr'in İkrime'yi Necde'nin yanında bulması ve Necde ile görüşebilmesi için onun yardımını istemesi (Taberî, VI, 139), İkrime'nin idareye karşı Hâricî fırkalarla olan bu siyasî ilişkisini ortaya koymaktadır. Ehl-i bid'ata güvenmeyen ve onlardan hadis almayan otoritelerin İkrime'ye güvenmesini de onun itikadî açıdan Hâricî görüşleri benimsemediğinin bir delili sayılmalıdır. Burada göz önünde bulundurulması gereken bir husus da bu dönemde siyasî ve itikadî fırkaların tanınmış âlimleri kendi saflarında gösterme çabalarıdır. Meselâ Basralı âlim Câbir b. Zeyd'e İbâzîler'in kendisini fırkalarına nis-

bet ettikleri söylendiğinde böyle bir şeyden Allah'a sığındığını belirterek tepkisini ortaya koymuştur (İbn Hacer, II, 38; *DİA*, VI, 538). Aynı şekilde İkrime'nin Hâricî fırkalarla iyi ilişkilerinin onlar tarafından istismar edilmesi ve buna bağlı olarak onun bu fırkalara mensubiyetine dair yakıştırmalardan söz edilmesi ihtimal dahilindedir. İcî, İkrime'nin Harûriyye'ye nisbetiyle ilgili iddianın asılsız olduğunu belirtmiş, İbn Hallikân da ondan "Mekke fakih ve tâbiilerinden biri" diye söz etmiştir.

Ebû Nuaym'ın kaydettiği bir rivayete göre (*Hilye*, III, 327) İkrime Kur'an'ın tamamını tefsir ettiğini söylemiş ve İbnü'n-Nedîm de ona nisbet ettiği *Tefsîru 'İkrime* adındaki eserle bu rivayeti doğrulamışsa da (*el-Fihrist*, s. 164) eserin günümüze ulaştığına dair bir bilgi bulunmamaktadır.

İbn Cerîr et-Taberî, İkrime'nin adâletini delilleriyle ortaya koyduğu iki varaklık bir risâle yazmış, Münzirî'nin de benzer bir çalışması olduğu belirtilmiştir (İbn Hacer, VII, 273). Ayrıca İbn Mende'nin *Şihâtu'l-hadîsi 'İkrime* adlı bir telifinden söz edilmiş (Zehebî, *A'lâmü'n-nübela*, V, 31), Merzûk b. Heyyâs, *'İkrime mevlâ İbn 'Abbâs ve tettebbu'u merviyâtihî fi Şahihi'l-Buhârî* adıyla yüksek lisans tezi hazırlamıştır (1399, el-Câmiatü'l-İslâmiyye [Medine]).

BİBLİYOGRAFYA :

Buhârî, "Da'avât", 20; a.mlf., *et-Târîhu'l-kebir*, VII, 49; İbn Sa'd, *et-Tabakât*, V, 287-293; İcî, *eş-Şikât*, s. 339; İbn Kuteybe, *el-Ma'ârif* (Ukâşe), s. 455-457; Fesevî, *el-Ma'rife ve't-târîh*, II, 5-12; Taberî, *Târîh* (Ebû'l-Fazl), VI, 139; İbn Ebû Hâtîm, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, VII, 7-9; İbn Hibbân, *eş-Şikât*, V, 229-230; İbn Adî, *el-Kâmil*, V, 1905-1910; İbnü'n-Nedîm, *el-Fihrist* (Şüveymî), s. 164; Ebû Nuaym, *Hilye*, III, 326-347; Şirâzî, *Tabakâtü'l-fukahâ*, s. 70; Bekrî, *el-Mugrib*, s. 149; Nevevî, *Tehzîb*, I, 340-341; İbn Hallikân, *Ve-feyât* (Abdülhamîd), II, 427-428; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, XX, 264-292; Zehebî, *Tezkiretü'l-huffâz*, I, 95-96; a.mlf., *A'lâmü'n-nübela*, V, 12-36; VI, 129-133; a.mlf., *Târîhu'l-İslâm: sene 101-120*, s. 174-181; a.mlf., *Mizânü'l-i'tidâl*, III, 93-97; İbn Hacer, *Tehzîbü'l-Tehzîb*, II, 38; VII, 263-273; Dâvûdî, *Tabakâtü'l-müfessirin*, I, 380-381; Brockelmann, *GAL Suppl.*, I, 691; G. H. A. Juynboll, *Muslim Tradition*, Cambridge 1983, s. 55-57, 139-140; Abdullah Muhammed Selekinî, *Haşrû'l-ümme 'Abdullah b. 'Abbâs*, Kahire 1407/1986, s. 128-134; Bekri Chikh, "Le Kharijisme berbère", *Annales de l'institut d'études orientales*, XV, Alger 1957, s. 58; Humeydân Abdullah el-Humeydân, "el-Merâkizü'l-'ilmiyye ve meşâhîrü'l-fukahâ" hilâle 'aşri't-tâbi'in", *Mecelletü Külliyyeti'l-âdâb ve'l-ülûmi'l-insâniyye*, V, Cidde 1985, s. 57-60; J. Schacht, "İkrime", *ET* (İng.), III, 1081-1082; Ismail L. Çakan, "Câbir b. Zeyd", *DİA*, VI, 538.

TAYYAR ALTIKULAÇ

İKRİME b. EBÛ CEHİL

(عكرمة بن أبي جهل)

Ebû Osmân İkrime b. Ebî Cehl Amr b. Hişam el-Kureşî el-Mahzûmî (ö. 13/634)

Sahâbî.

Hicretten 47 veya 49 yıl önce (575 veya 573) doğdu. Başlangıçta babası gibi Müslümanlığın en katı muhaliflerinden olduğu için İslâm karşıtı hareketlerin hemen hepsinde faal rol aldı. Hicretin 1. (622) yılında Seniyyetülmerre'nin aşağısındaki Ahya suyunun yanında müslümanlara karşı toplanan Kureysîler'in başında bulundu; ancak bu olayda savaş olmadı. Bedir Gazvesi'ne iştirak etti ve bu savaşta babasını öldürenlerden biri olan Muâz b. Amr b. Cemûh'un elini bir kılıç darbesiyle kopardı. Babasının öldürülmesinden sonra Mahzûmoğulları'nın reisi oldu. Uhud Gazvesi'ne eşî Ümmü Hakîm'le birlikte katıldı ve süvarilerin sol kanadının kumandanlığını yaptı. Arkadaşlarıyla birlikte kurduğu çeteyle Mekke'nin fethinde Hâlid b. Velîd kumandasındaki müslümanları ok yağmuruna tutarak kan dökülmesine sebep oldu. Mekke fethedilince bütün Mekkeliler bağışlandığı halde İkrime ile bazı İslâm düşmanlarının görüldükleri yerde öldürülmeye mahkûm edilmeleri sebebiyle Yemen'e kaçtıysa da fetih günü İslâmiyet'i kabul eden eşinin isteği üzerine bağışlandı ve Mekke'ye dönüp müslüman oldu. Onun dönüşüne sevinen Hz. Peygamber, "Süvari muhacir, hoş geldin!" diyerek kendisini kucakladı (Tirmizî, "İstîzân", 34). İkrime Medine'ye giderek İslâmî faaliyetlere katıldı. Resûl-i Ekrem 11 (632) yılında onu Benî Hevâzin'in zekâtını toplamakla görevlendirdi. Hz. Ebû Bekir'in halifeliği döneminde irtidad eden Araplar'a karşı açılan savaşlarda bir askerî birliğin başında Müseylime üzerine, ardından Uman, Mehre ve Debâ mürtedleriyle savaşmaya gönderildi. Daha sonra Şam bölgesinin fethinde bulundu.

İkrime, Suriye ve Filistin'in fethi sırasında Bizanslılar'la yapılan Ecnâdeyn Savaşı'nda (13/634) veya aynı yıl Mercisuffer Muharebesi'nde şehid oldu. Onun 14'te (635) Dimaşk'ın fethinde veya 15'te (636) Yermük Savaşı'nda şehid düştüğü, vücudunda yetmişten fazla ok ve kılıç yarası bulunduğu, yahut 18'de (639) Amvâs'ta vebadan öldüğü de zikredilmiştir. İyi bir binici ve kumandan olan İkrime'nin yuvarı anılan, Tirmizî'nin *es-Sünen*'inde

yer alan senedi münkati' bir rivayeti bulunmaktadırlar.

BİBLİYOGRAFYA :

Tirmizî, "İstîfzân", 34; Vâkidî, *el-Megâzî*, I, 87, 130, 142, 146, 199, 202, 213, 217, 220, 225; ayrıca bk. İndeks; İbn Sa'd, *et-Tabakât*, V, 404-405; VII, 444-445; İbn Kuteybe, *el-Ma'ârif* (Ukâşe), s. 334, 339; Taberî, *Târîh* (Ebû'l-Fazl), II, 404, 455; III, 57-59, 314-317, 335-338; ayrıca bk. İndeks; Ahmed b. Abdullah er-Râzî, *Târîhu medîneti Şan'a* (nşr. Hüseyin b. Abdullah el-Ömerî), Şan'a 1981, s. 147-148; İbn Abdülber, *el-İstî'âb* (Bicâvî), III, 1082-1085; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, II, 127, 148, 149, 152, 181, 183, 200, 239, 247, 248, 410, 412, 414; ayrıca bk. İndeks; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, XX, 247-249; Zehebî, *A'lâmü'n-nübelâ*, I, 323-324; İbn Manzûr, *Muhtaşaru Târîhi Dimaşk*, XVII, 131-140; İbn Hacer, *el-İşâbe* (Bicâvî), IV, 538-539; Şâmî, *Sûbûlül-hüdâ*, V, 377-379; Şevkânî, *Derrü's-sehâbe* (nşr. Hüseyin b. Abdullah el-Ömerî), Dimaşk 1404/1984, s. 475-476, 691; Wensinck, *el-Mu'cem*, VIII, 195.

ABDULLAH AYDINLI

İKTÂ

(الإقطاع)

Kamu otoritesinin,
tasarrufundaki
arazi ve taşınmaz malların
mülkiyet, işletme veya faydalanma
hakkını kişilere tahsis etmesi.

Sözlükte "kesmek, ayırmak" anlamındaki *kat'* kökünden türetilen *iktâ'* kelimesi, terim olarak, devlet başkanı veya onun adına yetki kullanan merci tarafından özellikle arazi gibi taşınmaz mallarla maden ocağı ve benzeri tabii kaynakların mülkiyet (temlik), işletme (irfâk) yahut faydalanma (intifâ, istiğlâl) hak veya imtiyazlarının ya da bir bölgenin vergi gelirlerinin uygun gördüğü kimselere tahsisini ifade eder. Kendisine iktâ verilen kimseye *iktâî*, *iktâdâr*, *mukta'* leh (*mukta'*) denir; *mukta'* aynı zamanda "iktâ edilen şey" demektir. Yine aynı kökten türeyen *katîa*, *iktâ edilen taşınmaz malla onun üzerine kesilen vergiyi*, *mukâtaa* ise çeşitli hazine gelirlerinin devlet adına iltizam usulüyle toplanması imtiyazını bildirir. *İktâ* çeşitleri muktanın cinsine göre "iktâu't-temlik, iktâu'l-istiğlâl, iktâu'l-irfâk" gibi isimler alır (aş. bk.).

İktâ yetkisi yürütme erkine aittir; dolayısıyla taşınmaz mal tahsisine teknik anlamda iktâ denilebilmesi için siyasî otorite tarafından yapılmış olması gerekir. İslâmiyet'ten önce Kuzey Arabistan'da coğrafi şartlardan dolayı tarıma elverişli toprakların son derece sınırlı olması sebebiyle iktâyâ rastlanmaz. Güney Arabistan'-

da ise arazilerin Maîn Devleti'nde vergisini ödemek şartıyla kabile reislerine ve yakınlarına, Sebe Devleti'nde askerî hizmet karşılığı kumandanlara ve Himyerîler'de özellikle savaşta ele geçen toprakların onları işleyebilecek köylülere verildiği bilinmektedir. İslâm'da devlet geleneğini asıl etkileyen Sâsânîler'le Bizans'ta da durum aynıydı. Sâsânî hükümdarları, Hîre'de hüküm süren Lahmî krallarına bazı yerleri iktâ olarak vermişlerdi; hatta ilk İslâm fetihleri sırasında ele geçirilen bölge ve yerleşim merkezlerinin bir kısmı isimlerini bu iktâlardan almışlardı. Bizans'ta ise VI ve VII. yüzyıllarda devletin arazileri icar, satış ve iktâ yoluyla özel mülk sahiplerinin eline geçmiş durumdaydı.

Hz. Peygamber çok sayıda kişiye değişik mülâhazalarla iktâ vermiştir. Bu iktâların büyük bir kısmı müslüman olmaları istenen kişilerin kalplerini İslâm'a ısındırmak, bir kısmı da toprakların daha verimli hale getirilmelerini sağlamak amacıyla yapılmıştır. Resûl-i Ekrem'in yaygın biçimde arazi iktâ ettiği dönem hicretin 9. yılına rastlayan "elçiler yılı"dır. Başka devletlerden ve kabilelerden gelen elçiler Hz. Peygamber'den bölgelerindeki bazı yerlerin kendilerine verilmesini istemişler, Rasûlullah da bu insanları İslâm'a yaklaştırmak için istedikleri arazileri cömertçe vermiştir. Temîm ed-Dârfî Filistin bölgesinden gelmişti ve doğduğu köy kendisine fethinden önce iktâ edilmişti. Zü'l-Cevşen ed-Dabbâbî de elçi gittiği Resûl-i Ekrem'in İslâm'a davetine uymamış, ancak daha sonra, "Eğer o zaman müslüman olup da Hz. Peygamber'den Hîre'yi isteseydim bana mutlaka iktâ ederdi" demiştir (İbn Sa'd, VI, 47-48). Bu örnekler, iktânın ilk defa dışarıdan gelen talepler üzerine başlatıldığını göstermektedir. Öte yandan ölü arazilerin ihyâ edilmesi için ashaptan uygun görülen kimselere de beratlarıyla birlikte (Belâzûrî, *Futûh*, s. 22) iktâlar verilerek üretimin artırılması hedeflenmiştir. Bunlardan Zübeyr b. Avâm, Ali b. Ebû Tâlib ve Talha b. Ubeydullah büyük zirai üretim çiftlikleri kurmuşlar, Bilâl b. Hâris el-Müzenî ise kendisine verilen, içinde su kuyuları ve tuz ocakları bulunan Mağrib'deki araziye iade etmek zorunda kalmıştır. Bu uygulamalardan, Resûl-i Ekrem'in iktâ vermekteki amacının İslâm'ın yayılmasını hızlandırmak, fetihleri teşvik etmek ve ölü arazilerin canlandırılmasını sağlamak olduğu anlaşılmaktadır (Ebû Yûsuf, s. 62).

Hz. Ebû Bekir döneminde Müccâa b. Mürâre el-Hanefî'ye Yemâme'de bir böl-

genin iktâ edildiği, bir başkasına verilecek diğer bir iktânın ise Hz. Ömer tarafından engellendiği bilinmektedir (Ebû Ubeyd Kâsım b. Sellâm, s. 289-290; İbn Zencûye, II, 622). Hz. Ömer'in iktâ verme konusundaki çekingen tutumunun temelinde, Hz. Peygamber'den sonra İslâm toplumunun toprak ve su kavgaları içinde yıpranması ve cihaddan geri kalınarak fetihlerin durması endişeleri yatar. Hz. Ömer, fey (gayri müslim tebaadan alınan vergiler) ve savâfî (devletleştirilen sahipsiz araziler) arazilerin iktâ edilmesini uygun görmediği için başlangıçta bir kısmını Becile kabilesine verdiği Sevâd topraklarını geri almıştır. Bunların dışında onun iktâları, genellikle ölü arazilerin ihyası veya ele geçirilen yerlere göç ettirilen Necran yahudi ve hristiyanları gibi toplulukların iskânı ile sınırlı kalmıştır. Ayrıca üretimi şart koştuğundan üç yıl içinde verimli hale getirilmeyen arazileri geri alma uygulamasını başlatmış ve bu uygulama daha sonra fıkıhta bir ilke haline gelmiştir. Hz. Osman döneminde, Hz. Ömer'in aksine bir tutumla onun ümmetin feyi anlayışından vazgeçilerek feyin devletleştirilmesi görüşü benimsenmiş (Abdülazîz ed-Dûrî, *el-İctihâd*, sy. I [1988], s. 331-332), böylece daha önce uygulama dışı bırakılan savâfî arazilerin iktâ edilebilmesine imkân sağlanıp geliri gazilere dağıtılan topraklar iktâ yoluyla halifenin yakınlarına verilmiştir. Bu dönemde Sevâd bölgesindeki bazı savâfî arazi ve köyler Abdullah b. Mes'ûd, Ammâr b. Yâsir, Sa'd b. Mâlik, Habbâb b. Eret gibi kişilere iktâ edilmiş, ayrıca müslümanların fethedilen bölgelere yerleşmeye özendirilmesi için de geride bırakılan arazilerinin göç ettikleri yerlerde oralarda yeni araziler iktâ edileceği garantisi verilmiştir. Bu uygulama ile Kureys'in şehirli tüccarları geniş mülkler elde etmişler, bu durum ise bedevîlerle değişimin farkına varamayıp fırsatı kaçırان arasında huzursuzluğa sebep olmuştur. Ebû Ubeyd, Hz. Osman'ın bu iktâları üretimi arttırmak amacıyla yaptığını, bunların kiraya vermek suretiyle yapılan iktâlar (iktâu'l-icâre) olduğunu ve bu sayede önceleri geliri 9 milyon dirhem tutan yerlerden 50 milyon dirhem elde edildiğini kaydeder (*el-Emvâl*, s. 296). Hz. Osman döneminde uygulanan iktâ politikası ile çok sayıda Arap kabilesinin Doğu Akdeniz sahil şeridi gibi fethedilen uç bölgelere iskânı sağlanmış, iç bölgelerde ise